

Fra novice til oldtimer – domsmandsrollen som læringsproces*

Af Louise Victoria Johansen, adjunkt, Københavns Universitet¹

Abstract

Jury systems rest on the notion that not only specialized judges, but also “ordinary” people should judge defendants. Lay judges are supposed to contribute with their mundane, common sense, untouched by legal reasoning and knowledge. These ideals are also prevalent in Denmark. However, Danish lay judges are appointed for a four-year period and may even serve several periods. The present paper analyses how the repeated participation of newly appointed lay judges in Danish criminal cases changes the way they perceive their own role, as well as their perception of what constitutes relevant knowledge in a case. Over time, there is a tendency to learn and apply a way of reasoning that is closer to the court and its codes than it is to their own everyday life. In this way, the nature of their participation as “lay judges” is challenged.

Indledning

Udpegningen af nye lægdommere ved de danske domstole giver hver gang anledning til diskussion i medierne om, hvorvidt de virkelig er repræsentative for det danske samfund.² Mens lægdommere tidligere blev indstillet af de politiske partier, har Justitsministeriet siden 2007 (BEK nr. 152 af 20/02/2007) opfordret til en bredere rekruttering. Bag den nye politik ligger et ønske om en udvidet repræsentation af lægdommere i forhold til alder, køn, erhverv og etnicitet (ibid.: § 4, stk. 1). Den centrale demokratiske tanke om repræsentation forudsættes derfor reelt opfyldt gennem selve udvælgelsen af lægdommerne. Problemet er, at man ikke ved, *hvem* der melder sig, og *hvordan* de deltager i straffesagen i form af tilkendegivelser, udsagn, uenighed, osv. Ved at fokusere på repræsentativitet risikerer man derfor at overse andre, centrale problemstillinger omkring lægdommerinstitutionens alsidighed eller mangel på samme, som kommer til udtryk i domstolenes daglige praksis.

* Title in English: *From Apprentice to Oldtimer: Lay Judges and the Dilemmas of Experience.*

Hensigten med denne artikel er at vise, hvordan domsmænd deltager i praksis i straffesagerne, og hvordan denne deltagelse ændrer karakter over den fireårige periode, de er udpeget for.³ Disse relationer mellem demokrati, deltagelse og proces har jeg undersøgt gennem et etnografisk forskningsprojekt, som fulgte 30 domsmænd over tre år. Artiklen beskriver en udvikling, som domsmændene selv udtrykte, og som jeg også observerede. Det grundlæggende forskningsspørgsmål lyder ganske enkelt: hvordan lærer domsmænd at dømme?

Den sparsomme forskning om domsmandsinstitutionen i Danmark og på europæisk plan fokuserer gennemgående på magtrelationen mellem dommer og domsmænd, fordi udvekslingen og styrkeforholdet mellem dem anses som afgørende for systemets legitimitet (Hans 2003; Kutnjak Ivković 2015; Latta 2014).⁴ De anskuer relationen sådan, at de juridiske dommere forklarer loven og retter lægdommernes opfattelser, mens lægdommerne kommer med friske øjne og retter dommernes rutineblik (f.eks. Kutnjak Ivković 2015: 1032). Forskningen nævner dog så godt som intet om domsmandsrollen som proces, eller om relationen mellem nye og mere erfarne domsmænd. I Danmark kan man være domsmand i flere fireårige perioder, med mindre man fylder 70 år i løbet af de fire år, udtagelsen gælder. Det er tilfældigt, om nye og mere erfarne sættes på samme sag, da retten går systematisk frem på en liste, når de indkalder to domsmænd. Der er i nyere tid kun gennemført to kvantitative undersøgelser om danske lægdommere, som har belyst lægdommernes holdninger til deres rolle i retten (Eyben 1969; Wilhjelm 1988). Lægdommerne bemærker i Wilhjelm's undersøgelse, at de i nogen grad kommer til at udvikle sig til »eksperter«, når de har virket som lægdommere i længere tid (Wilhjelm 1988). De erfarne lægdommere mener også, at de stiller større krav til f.eks. bevisførelse end nye lægdommere (Wilhjelm 1988: 49). Forskellene mellem nye og erfarne lægdommere udfoldes dog ikke på mere end disse to punkter. Et studium af domsmandssystemet i 6 forskellige europæiske lande, herunder Danmark (Malsch 2009), peger på, at danske dommere og lægdommere oplever en vis ændring i lægdommernes bedømmelser af sagerne i takt med deres erfaring, men forklarer ikke *hvordan*. Man ved derfor gennemgående meget lidt om domsmændenes uformelle oplæring i domsmandsrollen.

Jeg har under et tidligere forskningsprojekt hørt dommeres oplevelse af, at nye domsmænd naturligvis vidste meget lidt om retssystemet, hvilket kunne forlænge voteringen, men at de efter fire år »næsten vidste for meget«. Domsmændene i nærværende undersøgelse var for deres del overvejende enige om, at de ikke ønskede nogen forudgående viden om retssystemet, da de følte, at uvidenhed var en del af deres domsmandsrolle. F.eks. udtalte en ny domsmand om sine første retsmøder at: »Jeg vil gerne gå derind som et blankt stykke papir.«

Denne dobbelthed mellem viden og ikke-viden danner omdrejningspunktet for analysen i artiklen. Jeg anlægger den vinkel, at domsmænd indgår i en uformel læringsproces i samspillet med andre domsmænd og den juridiske dommer, som langsomt ændrer deres forståelse af sagerne. Læringsteoretikerne Jean Lave og Etienne Wenger (1991) anvender begrebet »situeret læring« til at forklare, hvordan individer tilegner sig professionelle og faglige evner gennem deltagelse i et »praksisfællesskab«. Deltagelse skal her forstås som en social aktivitet, der kombinerer handling, samtale, tænkning, følelse og tilhørsforhold (Wenger 2004: 70). Man lærer ved at deltage i praksisfællesskaber gennem en proces, forfatterne kalder *legitim perifer deltagelse* (Lave & Wenger 1991: 29, 49), dvs. en form for medlemskab under konstant udvikling. Som nytilkommen i et allerede etableret fællesskab lærer man langsomt bemestringen af viden og evner gennem interaktionen med mere erfarne deltagere (f.eks. domsmænd, der har virket i 8 eller 12 år), og med professionelle (såsom dommere), også kaldet mesterlære-princippet. Mesterlæren indebærer en tilegnelse af faglig identitet, hvor domsmænd i et vist omfang må identificere sig med det, der skal læres for at kunne udfylde rollen (Nielsen & Kvale 1999).

Afgrænsning

Lave og Wengers læringsteori tager højde for det processuelle aspekt ved læring gennem social praksis, men italesætter ikke magtrelationerne i et givet fællesskab (Fox 2000). Andre, kritiske uddannelses teorier har f.eks. påpeget, hvordan menneskers måder at tilegne sig viden på er præget af deres forskellige sociale baggrunde (Willis 1977, Bourdieu & Passeron 1996, Levinson & Holland 1996), en tendens som også er analyseret specifikt i forhold til jurastuderende (Philips 1988, Ansley 1991, Conley 2004, Mertz 2007). Overført på domsmændsinstitutionen ville det være nærliggende at overveje, om domsmænds forskellige, sociale ressourcer i sidste ende præger deres deltagelse i straffesagen. Dette perspektiv er bevidst undladt i artiklen, primært fordi jeg beskriver en generel udvikling i domsmændsrollen, som blev observeret hos alle domsmænd.⁵ Dernæst fordi et kvalitativt materiale med i alt 30 domsmænd egner sig mindre godt til en analyse af demografiske variable og deres indflydelse på f.eks. skyldsspørgsmål.⁶ Analysen forholder sig derfor heller ikke til relationen mellem domsmændenes deltagelse og selve udfaldet af dommene, men på læringsprocessen hen mod at blive rutineret domsmand samt på måden, de interagerer med de andre domsmænd og dommerne.

Efter en gennemgang af undersøgelsens metodiske tilgang præsenteres domsmændenes egen oplevelse af udviklingen i deres rolle. Dernæst analyseres, hvor-

dan nye domsmænd lærer at agere i dette felt i samspillet med mere erfarne deltagere. Endelig diskuteres det, hvordan denne læringsproces påvirker domsmændenes i udgangspunktet mangfoldige perspektiver samt hvilke konsekvenser, det kan have for domsmandsinstitutionen.

Metode og data

Domsmændene i projektet

Den første del af feltarbejdet begyndte samtidig med en ny domsmandsperiode i 2012, der kunne give projektet mulighed for at møde de 30 nye domsmænd i deres første sager. Hver domsmand har ca. 4-8 sager årligt. Der er 1200 lægdommere tilknyttet den retskreds, som projektet foregik i. Den anden feltarbejdsperiode var placeret mellem domsmændenes 2. og 3. år.

Det var ikke muligt at udvælge domsmænd med forskellige sociale profiler til projektet. Det eneste kriterium blev derfor, at de skulle være i deres første periode som domsmænd. En afvigelse fra Justitsministeriets opgørelse over lægdommernes sammensætning er, at der ikke deltog domsmænd med anden etnisk baggrund i en eneste af de 60 overværede sager.⁷ Den kønsmæssige fordeling af domsmændene er 14 mænd og 16 kvinder. Fordelingen på alder var sådan, at 5 domsmænd var under 30 år, 10 var 30-40 år, 6 var 40-50 år, 5 var 50-60, og endelig var 4 mellem 60-65 år. 11 domsmænd havde ingen eller en kort uddannelse, 10 havde mellemlang uddannelse, og 9 havde en lang videregående uddannelse.

Jeg har fulgt de 30 domsmænd ved at overvære en af de sager, de havde i løbet af deres første år, hvor jeg både deltog i sagen og voteringen samt udførte et interview med domsmanden. Dette gentog sig 1 til 1½ år senere. I løbet af projektperioden sprang en deltager fra på grund af flytning, ligesom det ikke var muligt at følge op på tre andre deltagere i anden runde.

Observationer

De observerede sager fordelte sig på sager om vold, tyveri, bedrageri, besiddelse og salg af narkotika. På grund af tavshedspligten refererer projektet *ikke* de formelle udvekslinger om skyldsspørgsmål og straffastsættelse i voteringslokalet. Under anonymiseret form henvises der til uformelle samtaler mellem de to domsmænd om, hvad det vil sige at udfylde sin rolle som domsmand. Alle deltageres navne er ændret, ligesom detaljer ved deres personlige forhold og selve straffesagen er ændret i det omfang, de måtte kunne afsløre deltagerens identitet eller sagens omstændigheder.

Den juridiske dommer og domsmændene blev før hver sag spurgt, om jeg måtte deltage i sagen og i voteringslokalet, hvilket der blev givet tilsagn til i alle

sager. Denne sidste omstændighed betød, at jeg kunne følge dommer og domsmænd frem og tilbage i både pauser og ved voteringen. Et par gange har jeg sidet ved siden af en af domsmændene oppe på podiet, men sad under retsmødet oftest bagerst i lokalet. I voteringslokalet valgte jeg at sidde tilbagetrukket fra det bord, dommer og domsmænd sad ved, da jeg ikke ville give indtryk af at være en del af beslutningstagningen. Dette til trods er man jo ikke ligefrem usynlig i så lille et lokale. Jeg har dog kun én gang oplevet, at en domsmand åbenlyst refererede til mig under voteringen. Ellers syntes holdningen at være, at man så godt som muligt udvekslede om sagen uden om mig. Det er også nærliggende at være opmærksom på, om de juridiske dommere kan have reageret på min tilstedeværelse og måske ubevidst tilpasset deres opførsel hertil. Dette kan ikke udelukkes, men jeg har ikke indtryk af, at der skete den store forskydning i adfærd ved min tilstedeværelse. Det indtryk blev forstærket af, at der var konsistens mellem domsmændenes beskrivelser af dommerne, som de måske endda havde mødt forinden i andre sager, og den måde, dommeren agerede på også under min tilstedeværelse.

Observationer af både retsmødet og udvekslinger i voteringslokalet blev noteret ned undervejs så detaljeret som muligt, og blev skrevet ud til mere omfattende feltnoter umiddelbart efter hver observation.

Interviews

Jeg udførte et interview med hver af de involverede domsmænd både på deres 1. og deres 2./3. år, som regel umiddelbart efter sagens afslutning. Interviewforløbet var hverken stramt struktureret med standardiserede spørgsmål eller helt »ikke-styret« (Kvale & Brinkmann 2009). Det tog udgangspunkt i den umiddelbart observerede sag, domsmændenes indtryk af sagen, udvekslingen under voteringen, og afgørelsen af skyldsspørgsmål og sanktion. Dernæst blev interviewet bredt ud til domsmændenes hidtidige erfaringer med andre sager. På den måde fremkom domsmændenes overvejelser langt mere orienterede mod den konkrete oplevelse med en retssag, end hvis jeg havde spurgt dem om deres generelle holdninger til det at være domsmand. Interviewene varede mellem 45 minutter og 1½ time. Alle interviews blev optaget og transskriberet.

Udviklingen i domsmændenes syn på egen rolle

I det følgende gennemgås, hvordan domsmændene opfattede deres egen rolle samt de følelser, der var involveret i at afgive dom, hhv. i deres første sager og efter et par år. Hensigten er at pege på, hvordan noget af det, der er svært i begyndelsen, langsomt ændrer sig, og hvordan domsmændene har nogle scenarier

for deres egen udvikling over den fireårige periode, som på flere måder går i opfyldelse.

Novicen: de første møder

Doms mænd fortalte, hvor nervøse de havde været første gang, de skulle i retten. Denne fornemmelse af enorm alvor og ansvar er gennemgående for de interviewede domsmænd og deres beskrivelse af de første retsmøder:

Domsmand 1: Jeg var egentlig nervøs for ikke at gøre det rigtige. [...] Jeg var lidt overrasket over, hvor meget man egentlig måske kunne påvirke en sag, altså forstået på den måde, at hvis vi kun sidder 3, der skal afgøre det, og jeg kan være, altså hvis du har en mening og dommeren har en anden mening, så kan jeg i virkeligheden være tungen på vægtskålen i forhold til den ene eller den anden. Altså det kom egentlig lidt bag på mig, at jeg egentlig kunne gå ind og påvirke.

Domsmand 2: Jamen jeg oplevede bare det der med, at man lige pludselig skal tage stilling til et andet menneskes liv og sådan noget. Altså jeg tror bare, at det er så alvorligt. Altså selvfølgelig vidste jeg jo godt, at det er en alvorlig sag at blive dømt og så videre, men altså det der med, at man lige pludselig har så meget magt over et andet menneskes liv, det syntes jeg var dybt ubehageligt.

Doms mændenes udsagn centrerer sig, uafhængig af deres alder, køn, eller uddannelse, om en oplevelse af, hvilken enorm indflydelse, de potentielt kan have under voteringen, og hvor stor betydning, deres afgørelse kan få for andre mennesker. Mange af dem havde været til et vejledningsmøde i retten inden periodens begyndelse, ligesom de havde modtaget lidt materiale om domsmandsrollen, men det slog dem først i retssalen, hvad de var gået ind til.⁸

Doms mændene udtalte gennemgående, at de var blevet fint indført i deres første sager af dommerne. De pegede også på, at, at de i begyndelsen havde behov for støtte fra dommer og eventuelt mere erfarne domsmænd. Denne usikkerhed betød dog, at de selv mente, de ville udvikle sig hen imod at blive mere selvstændige med tiden og derfor også ville turde udtrykke deres uenighed i højere grad end i begyndelsen. For eksempel beskrev tre nye domsmænd, hvordan de havde det med at give deres mening til kende, og hvad de forventede, ville ske med en stigende erfaring i forhold til deres deltagerrolle:

Domsmand 3: Alt andet lige, så vil jeg jo få et bedre kendskab og en større erfaring om, hvordan det hænger sammen og dermed sikkert også, hvis det skulle blive tilfældet, at jeg var uenig med dommeren, så ville det også være nemmere, forestiller jeg mig på sigt, at skulle være uenig. Her i starten, der kan det måske godt være svært.

Domsmand 4: I starten var det sådan lidt: »jeg siger bare ja til, hvad de foreslår, for jeg ved jo ikke noget«.

Domsmand 5: I de første sager, jeg havde, der var jeg nok mere bare sådan med på en lytter og havde meget tillid til, at det dommeren sagde, så var det sådan. Jeg spurgte ikke så meget ind til det eller undrede mig ikke så meget.

I forlængelse heraf mener flere domsmænd, at det ville kræve en del af dem at skulle nedlægge dissens i deres første sager. De ville sikkert gøre det, hvis de mente, tiltalte var uskyldig, men i forhold til f.eks. strafængde udtaler de, at det ville være ganske svært for dem at fastholde en uenighed. Selv om domsmændene altså generelt er tilfredse med deres første tid og dialogen i voteringsrummet, skinner det tydeligt igennem, at de ikke føler sig sikre nok eller har erfaringsmæssig ballast til fuldt ud at udtrykke alt det, de gerne vil. Selv om situationen indbyder til, at alle udtaler sig, og at dommerne i de observerede sager også lægger op til dette, er denne lidt perifere position lige præcis novicens: man får tilbudt deltagelse, men man har ikke nødvendigvis alle redskaberne til at kunne påtage sig denne deltagelse endnu (Lave & Wenger 1991). Læringen sker på dette stadium gennem observation og imitation af det arbejde, som de mere rutinerede deltagere udfører (Nielsen & Kvale 1999).

Samtidig med at domsmænd ser frem til at få mere viden om retssystemet og deres rolle i det, udtrykker nogle af dem også tanker omkring denne fremtidige erfaring. De undrer sig over, om de mon bliver *for* erfarne, *for* professionelle eller ligefrem kyniske:

Domsmand 3: Jamen jeg kunne godt forestille mig, at jeg kunne blive mindre usikker på, hvordan en sag skal gå. Og dermed også en risiko for at blive mere kynisk.

Domsmand 6: Det er så også et spørgsmål, kan man sige, om man bliver hårdere med tiden, ikke? Det ville være interessant om et 1 år. Om jeg er iskold der (griner). Lige nu er jeg meget nysgerrig og også rimelig empatisk, synes jeg.

Domsmand 7: Jeg tror, at hvis man bliver rutineret (pause) så tror jeg jo, at så mister det lidt af idéen. Fordi det netop er den der umiddelbare reaktion på det, man nu bliver præsenteret for. Hvis man bliver for rutineret, så duer det jo ikke.

Domsmændene forestiller sig gennemgående, at det at blive mere rutineret vil betyde mindre usikkerhed, og som vil gøre dem mindre umiddelbare og mere kyniske. Erfaring og empati bliver til hinandens modsætninger. Det svarer egentlig til både populærforestillingen og forskningen om domsmanden som det urutinerede,

men følsomme og socialt bevidste element i voteringen (f.eks. Kutnjak 2015). Det stemmer også overens med mange domsmænds ønske om at gå ind i rollen som et ubeskrevet blad. Men hvilken betydning får det egentlig for dem selv at komme til at kende rettens rutiner og fremgangsmåder?

På vej mod rutinen

I anden runde af undersøgelsen viste der sig ændringer i domsmændenes egen oplevelse af deres rolle. Det var særligt fornemmelsen af tyngde og ansvar, som syntes at rykke sig. Domsmændene gik fra at beskrive sig selv som nervøse og ligefrem fysisk set rådvilde i retslokalet, og til at opleve det som en langt mere dagligdags og genkendelig begivenhed:

Domsmænd 5: Jeg kan huske min første sag. Jeg syntes, at det var kæmpe stort, at jeg havde et andet menneskes skæbne mellem mine hænder. Og det synes jeg jo stadig, det er. Men jeg har ikke den samme oplevelse af, at det er kæmpestort. Og det kan heller ikke helt *gå ind* på samme måde, som det måske kunne i starten. Så på den måde er jeg nok blevet mere sådan: »jah, det skal man«. Det er vigtigt, at man går ind i [sagen,] og det skal ordnes ordentligt og sådan noget. Jeg er bare ikke helt bjergetaget af »wow, jeg sidder i den her store bygning, og det hele er så flot.«

Denne domsmænd fortæller, hvordan han var overvældet i begyndelsen af perioden. Det gjaldt både rammerne for retssagen i en retsbygning, og det at skulle dømme et andet menneske. Denne følelse er gledet lidt i baggrunden. Han understreger, at sagerne skal »ordnes ordentligt«, men giver også udtryk for rutinen, som gør, at sagerne ikke fylder så meget hos ham som før, eller »går ind«, som han siger.

Domsmændene viser en ændring i forhold til deres tærskel for at dømme andre mennesker. Domsmændene opfatter stadig sagerne med alvor, men de er ikke så prægede af tyngde og nervøsitet. Det gælder på et helt generelt plan, men også i forhold til bestemte typer sager, som de i begyndelsen havde stejlet over at skulle tage stilling til. F.eks. havde en af domsmændene i sin allerførste sag oplevet at skulle tage stilling til en eventuel udvisning af taltale i forbindelse med dommen. Han beskrev det dengang som meget vanskeligt. Efter nogle år interviewede jeg domsmændene igen, og han havde efterfølgende haft adskillige, lignende sager om udvisninger:

Domsmænd 8: Første gang var det specielt. Du er faktisk med til at sende en mand ud af landet, som måske kom fra et land, hvor han er jagtet. Det ved vi jo ikke, om han er, men det er lidt mærkeligt at gå derfra med den tanke. Men sådan ser jeg ikke på det nu. Man er nødt til at ad-

skille sine følelser med det, ikke. Og så sige, jamen er han skyldig, så er han skyldig, og så må han få den straf, han skal have. Og da han ikke har opholdstilladelse, jamen, så mener jeg heller ikke, at han skal være her.

Denne domsmand beskriver, at han ser anderledes på disse udvisningssager nu, fordi han har lært at adskille sine følelser fra sagen. Hvor han tidligere reagerede på tanken om at udvise en mand til mulig forfølgelse i et andet land, har han nu lagt den tanke fra sig og ser skyldsspørgsmålet, straffen og udvisningen som det, han skal koncentrere sig om.

En anden domsmand beskriver, at hun er blevet »hårdere«, fordi hun i begyndelsen gerne ville give alle de tiltalte mulighed for at få en uddannelse, men efterhånden har fået korrigeret denne tilgang:

Domsmand 10: Nu ved jeg, at man ikke giver betingede straffe i røverisager – det er helt udelukket.

Domsmanden uddyber, at hun ikke er blevet ufølsom, men blot realistisk i forhold til de retlige rammer, der nu engang er, og som hun ikke kan rykke ved.

Denne gryende forståelse af, hvad der (ikke) kan lade sig gøre i en retlig kontekst, synes dog ikke at indvirke på domsmændenes gennemgående fornemmelse af, at de nu deltager mere. Mens mange af domsmændene omtalte deres egen rolle som noget tilbagetrukket i deres første sager, giver de på 2.-3. år udtryk for, at de er blevet mere trygge i rollen. De synes selv, at de deltager mere, både ved at stille spørgsmålstejn ved den information, som de præsenteres for i retten, og ved at udtrykke uenighed med de andre.

Domsmand 5: Så er jeg jo blevet mere sikker i det at være (pause). Nej, *tryg*, ikke sikker, tryg i det at være domsmand i forhold til, hvad det handler om, og [hvad] man kan tillade sig at sige til en dommer.

Denne domsmand tager sig selv i at bruge ordet »sikker« i sin rolle som domsmand og retter det til »tryg«. Som tidligere beskrevet er domsmændene forbeholdne over for at blive *for* sikre. Trygheden handler mere om at vide, hvad der er acceptabelt at spørge ind til, særligt over for dommeren. En anden domsmand på sit 2. år har oplevet at dissentiere:

Domsmand 9: Det har jeg gjort. Men det kræver altså også lidt pondus, det kræver, at du har siddet et stykke tid, indtil du når dertil at sige: »Okay, nu tror jeg godt, at jeg tør sige, at det her, det er jeg slet, slet ikke enig i«.

Citaterne peger på en voksende grad af selvstændighed i forhold til de andre dommere, hvor man både tør stille spørgsmål og vise uenighed i et større omfang end tidligere. Domsræderne giver udtryk for, at det hænger sammen med, at man ved mere om, hvad der foregår, og kan stille mere kvalificerede spørgsmål. Denne selvstændiggørelse er dog samtidig forbundet med, at de føler større identifikation med beslutningssituationen og dens betingelser. Det ville måske være nærliggende at tolke domsræderens udsagn om denne proces som en forhærdelse – det som domsræderne også selv frygtede, ville ske med tiden. Det tyder dog snarere på, at domsræderne blot lever op til det, de er sat til, nemlig at lære at dømme så godt, som de kan. Når de efterhånden lægger følelser fra sig, skyldes det en realisme og loyalitet over for vortingsssituationen. Hvis domsræderne fastholdt den i deres egne øjne empatiske, følelsesfulde tilgang gennem hele deres fireårige periode, ville de ikke leve op til den stigende bemestring af rollen, som forventes af dem efter noget tid, hvis de vil opnå en legitim position i dette praksisfællesskab (Lave & Wenger 1991). Den første naivitet over for retssystemet må vige for en tilgang baseret på de nyvundne erfaringer. Disse ændringer viser en væsentlig udvikling i rollen som fuldt medlem i en vortingsssituation. Hvordan ændringerne konkret kommer i stand, kan belyses med afsæt i Lave og Wengers beskrivelse af læringsituationen som en »triade« mellem medlemmer med forskelligt erfaringsniveau i et praksisfællesskab (1991: 56). I nærværende projekt sker læringen især i samspillet med mere erfarne domsræder. Praksisfællesskaber indebærer forskellige måder at deltage på lige fra indgangen som nyttilkommen, til at blive »oldtimer« i relation til nye, og til et punkt hvor disse nye også er blevet oldtimers. Der er tale om mere end et dyadisk »lærer-elev« forhold (Lave & Wenger 1991) mellem juridiske dommere og så lægdommerne. Nogle er relativt set erfarne i relation til nyttilkomne, men endnu ikke mestre selv. Den nye kan for sin del tillade sig at stille naive spørgsmål, som åbner op for selvrefleksion og for nye perspektiver inden for praksisfællesskabet.

Situeret læring – samspillet med de erfarne domsræder

I det foregående gennemgik jeg domsræderens egne udsagn om de ændringer, de havde registeret i deres rolle. I det følgende er der større fokus på deltagerobservationerne af interaktionen mellem særligt de to domsræder. Disse observationer viste, at den mere erfarne domsræder ofte fungerede som et mellemlid mellem dommer og »novice«. Det gjaldt både under den formelle del af vortingen og i pauserne, hvor udvekslingen mellem ny og erfarne domsræder betød, at novicen fik indblik i den erfarne domsræderens ofte ændrede perspektiv.

Jeg vil i det følgende fremhæve nogle observerede udvekslinger mellem domsmændene, som medvirker til at »lære« de nye, hvordan man kan hhv. tage og bruge noter under retsmødet, og hvordan man kan betragte forskellige forhold i en sag. Endelig diskuteres det, hvordan domsmændene må »aflære« nogle af de perspektiver og holdninger, de trådte ind i rollen med, for at kunne deltage på lige fod med de andre i lokalet.

Hvordan man tager noter

Alle domsmænd får udleveret papir til at tage noter på inden retsmødet begynder, men det er naturligvis op til den enkelte at vælge at skrive ned, ligesom dommeren på intet tidspunkt under mit feltarbejde har adresseret emnet »at tage noter« over for domsmændene. De allerfleste domsmænd skriver dog stikord ned undervejs. Efter deres eget udsagn skriver de noget forskelligt ned, som tiden går, og det synes at være en blanding af erfaring og udvekslinger med de rutinerede domsmænd, som ændrer deres noter.

I en observeret retssag skulle en ny domsmand dømme sammen med en domsmand med mere end 8 års erfaring. Den nye domsmand skrev alt ned under retsmødet, kom ud i voteringslokalet med 9 siders noter og sagde til den anden domsmand, at han havde taget alt med af ren og skær nervøsitet. Den erfarne domsmand sagde: »Det gjorde jeg også i begyndelsen, men nu ved jeg, hvad jeg skal lægge mærke til i sagen, og så skriver jeg kun det ned.« Den nye domsmand nikkede. Efter at have observeret flere lignende bemærkninger, begyndte jeg at spørge domsmændene om deres praksis med at tage noter. De svarede gennemgående, at de gradvist var begyndt at skrive noget andet ned end i begyndelsen:

Domsmand 4: Af hvad jeg kan huske fra nogle af de første [noter], så er de lidt anderledes. Så begyndte man at bruge forkortelser, og så sprang man en masse over. Hvor man nærmest sad troligt og skrev alt ned første gang, for det var jo helt nyt for mig det hele. Nu er det sådan lidt: »Er der noget, der er specifikt for denne her sag kontra alle andre«. Det er jo ikke bare, at »han så én løbe«, nej, »han så *Benjamin* løbe«.

Domsmand 9: For eksempel i en voldsag, der ved jeg jo godt, hvad der »bonner ud«, og så skriver jeg det ned. Det er jo også min erfaring, der har lært mig, at hvis du giver én på siden af hovedet, så koster det mere, hvis du giver det med knytæve. [...] Det er jo så også de erfaringer, der gør, at jeg ved, hvad for nogle ting, man skal lægge mærke til, altså hvad der er væsentligt i sagen, når også vi skal votere strafudmålingen.

Kommentarerne viser, at domsmændene efterhånden lærer en sproglig præcision: *Hvem* er det, der løber, *hvordan* forklarer tiltalte og vidner sig, osv. Domsmæn-

dene beskrev, hvordan de i begyndelsen havde troet, at en bestemt detalje ved sagen var vigtig og havde noteret det, men efterfølgende fandt ud af under vooteringen, at det ikke »betød noget«. Fordi de orienterer sig mod vooteringssituationen, lærer domsmændene at være fokuserede på sproget og bestemte detaljer. Dette særlige »praksisfællesskab« har det overordnede mål at nå frem til en afgørelse og afgive dom, og læringen må underordnes det mål. Karakteristisk for praksisfællesskaber er, at deltagerne har et fælles forehavende, som knytter dem sammen, og et fælles repertoire at trække på, i og med at der udvikles rutiner, begreber og værktøjer (Wenger 2004). Når domsmændene opøver en sans for de »rigtige« detaljer og nuancer, giver det dem en stærkere position i forhold til deres meddommere. De kan bedre overbevise de andre, hvis de har styr på at skære viden rigtigt til, og måske endda kan påpege et forhold ved at henvise til det, de har noteret. Desuden må de tilpasse deres viden til det nye, de lærer. I den proces bliver de nødt til at »glemme« noget af det, de bemærker og studser over i deres første tid. Det gælder også den betydning, de lærer at tillægge forskellige elementer i retssagen, hvilket det næste afsnit vil beskrive.

Vidner og beviser

Domsmandenes deltagelse evalueres uformelt gennem praksis, fordi de modtager umiddelbare reaktioner på deres udsagn og meninger fra de andre deltagere. Forhandlingen sigter på at opnå enighed i den enkelte sag, men bevirker også på lang sigt en tilpasning (Wenger 2004).

Et eksempel på en sådan forhandling udspillede sig i forbindelse med en observeret voldssag, hvor en mand var tiltalt for at have overfaldet en anden mand. Offeret havde påstået, at tiltalte havde ringet til ham forinden, men ifølge en udskrift fra teleselskabet havde tiltalte ikke ringet op fra det mobilnummer på det givne tidspunkt. Der var dog ingen af sagens parter, der gjorde opmærksom på denne diskrepans, og hverken dommeren eller den anden domsmand havde reageret. Den nye domsmand var forvirret og gjorde i en uformel udveksling under en pause opmærksom på forholdet, hvorunder den mere erfarne domsmand afbrød og forklarede: »Den type har ofte flere mobiltelefoner«. Den nye domsmand nikkede og sagde ikke mere. Det er kendetegnende, at den nye domsmand gerne må stille den slags spørgsmål, og at vedkommende heller ikke direkte får at vide, at det er forkert, men får tilbudt en anden fortolkningsmulighed. Lave & Wenger (1991) beskriver, hvordan det at lære at deltage også involverer læringen af bestemte måder at tale og tie på. Den nævnte domsmand kunne tilsvarende formodes at være tilbageholdende med at spørge om mobilopkald en anden gang. Denne oplæring kan altså tænkes at udelukke information, som den uerfarne doms-

mand reagerer på i begyndelsen. For hvad betyder egentlig »den type«, og ville informationen om et mobilopkald mon have haft en anden relevans i andre sager med andre »typer«? Domsmændene bliver ikke blot indført i en retlig forståelse, men i en mere subtil kategorisering af »typer« sager, tiltalte, vidner og fakta. Dette kan forklare, hvordan de gradvist lærer at ræsonnere på baggrund af tidligere etablerede erfaringer gennem egen oplevelse af sager, og gennem erfaringen med, hvordan andre domsmænd og dommere taler om dem på. På den måde nærmer man sig også rettens koder og kan i den forbindelse tænkes at lægge andre, umiddelbare registreringer fra sig (Mertz 2007).

Denne ændring kan også være på spil i forhold til de krav, man stiller til bevisførelse. En domsmand fortalte under vores første interview, at hun som udgangspunkt nærrede en vis skepsis over for politiets arbejdsmetoder. Det var for eksempel på spil i hendes første sag, som omhandlede salg og besiddelse af narkotika, hvor hun oplevede, at politiet ikke havde opfyldt normale procedurer. Efter et par år overværede jeg hende i endnu en narkosag. Hun sad sammen med en domsmand, som af forskellige årsager først nu var begyndt på sine første retssager, og som af samme grund forholdt sig lidt tøvende, bl.a. i forhold til politiets fremgangsmåde over for tiltalte. Den nu lidt mere erfarne domsmand gav udtryk for, at det er sådan, narkosager forløber, hvilket hun efterfølgende beskrev i interviewet:

I: Du reagerede på den anden domsmands spørgsmål i dag?

Domsmand 4: Ja, hvor man tænker, jamen det kan jo ikke være anderledes. Tidligere fik jeg at vide, hvordan, når [politiet] stopper [tiltalte], altså, det foregår jo på gaden, de tager dem jo ikke ind et eller andet sted. De står der på gaden og skal udveksle og have deres cpr. nummer og registrere, hvem de egentlig er, og have noteret det hele ned. Det er jo sådan, det foregår, og så kan de jo ikke stå med sådan et helt tjekskema med spørgsmål, de skal huske at stille [...] Altså det tænker jeg lidt, det kan de jo ikke.

Domsmanden synes at have ændret opfattelse af politiets arbejdsvilkår, fordi hendes indledende skepsis over for dem er blevet konfronteret med konkrete sager og med meddommernes forklaringer om, hvordan den slags sager foregår, udtrykt gennem hendes citat »tidligere fik jeg at vide«. Nogen har forklaret hende, hvordan man kan forstå arbejdsmetoderne i de sager, og det er faktisk en viden, hun nu giver videre til den endnu nyere domsmand. »Det kan jo ikke være anderledes« er udtryk for en realistisk holdning til tingenes tilstand og giver mening i forhold til tidligere nævnte teoretiske argument om, at man som ny i et praksisfælleskab også må udvikle sig, hvis man vil have indflydelse og blive betragtet

som »noget«. En ny domsmand kan tillade sig at stille spørgsmål ved nogle elementer og procedurer, som en lidt mere erfaren domsmand efterhånden forventes at vide noget om – og derved også at acceptere. Doms mændene for deres del vil gerne tage deres rolle alvorligt og gøre det så godt som muligt. De forsøger at øge deres deltagelse og blive »centrale« medspillere i vooteringsituationen.

Deltagelse som demokratisk proces

De foregående afsnit har vist nogle af de ændringer, som sker i løbet af domsmandsperioden, både i relation til domsmændenes egen holdning til deres rolle og hvad den indebærer, og i relation til deres udveksling med dommeren og de andre domsmænd. I det følgende diskuteres disse ændringer ud fra et vidensperspektiv.

Hvad er relevant viden?

Mens et »praksisfællesskab« giver den nytilkomne adgang til ny viden, så sker der i denne proces også en ændring af den viden og de holdninger, det nye medlem trådte ind med. Antropologen Elisabeth Mertz (2007) anvender både begreberne »læring« og »aflæring« i sin monografi om amerikanske jurastuderendes socialisering ind i jurastudiet. Hun viser, at de studerende lærer at fokusere på retlige kategorier frem for sociale kategorier, samt at adskille deres egen sociale erfaring fra det, som sker i retssalen (jf. Merry 1990). I den proces må de lægge nogle af deres personlige forestillinger om f.eks. »retfærdighed« fra sig for at kunne agere objektivt i et juridisk felt (Mertz 2007). Hvad betyder denne tilsvarende tilegnelse af relevant viden for domsmændene? Umiddelbart deltager de mere aktivt i hver enkelt sag, og de tør i langt højere grad give udtryk for uenighed. Dette tyder helt generelt på, at den lange periode på fire år har en nytteverdi, når man sammenholder med idealerne om »demokratisk deltagelse«, som ligger bag domsmandsinstitutionen (Hans 2003; Landsman 2003; Machura 2003; Mal-sch 2009). Man træder som domsmand ind i dette »praksisfællesskab« og lærer langsomt at deltage og blive en mere central spiller i forhold til udvekslingen under vooteringen. Nærværende undersøgelse peger også på, at domsmænd generelt ser positivt på forskellene i deres erfaringsniveau. De nye domsmænd har ind imellem fremhævet fordelene ved at sidde sammen med en mere rutineret domsmand, da de selv var helt nye og intet vidste om processen. Enkelte udtalte, at man altid burde sætte en ny og en erfaren domsmand sammen – hvilket dog også peger på, at de opfatter de to »typer« domsmænds bidrag forskelligt.

På Justitsministeriets hjemmeside beskrives lægdommerne som »helt almindelige mennesker« samt »befolkningens repræsentant«. ⁹ Doms mændenes primære opgave må derfor være at anlægge et lægmændsblik på retssystemet. Denne uvi-

dende tilgang kan naturligvis ikke opretholdes over fire år eller mere. Det er sandsynligvis heller ikke ønskværdigt, da en vis viden og forståelse af systemet kan tænkes at lede til mere kvalificerede udvekslinger i voteringslokalet mellem dommer og domsmænd (Kutnjak Ivković 2015). Domsmændene var efter nogle år ret sikre på, at de nu havde lært at lægge mærke til det vigtigste – til det, der tæller. Det skete i kraft af læringen som en meningssøgende proces, hvor man gradvist pejler sig ind på, hvad der er relevant at sige og gøre i dette fællesskab. I den proces skabes der også loyalitet mellem lærlingen og faget, mellem domsmanden og det at afgive dom sammen med andre. Det er kendetegnende, at domsmændene på deres 3. år egentlig ikke syntes, de var blevet *for* erfarne, ligesom de gerne ville tage en periode til, når de første fire år udløb.

Et af kritikpunkterne ved domsmandsinstitutionen har gennemgående været, at domsmænd ikke er selvstændige nok og ikke kommer til orde i forhold til den juridiske dommer (f.eks. Hans 2003; Latta 2014; Machura 2003; Vestergaard 1992). Ud fra nærværende projekt er det dog også nærliggende at se på relationen mellem domsmændene, samt på den stigende deltagelse, som udvikler sig over de fire år. Domsmænd ser ikke længere det samme efter nogle års virke, og det har konsekvenser for det bidrag, de yder i processen. Paradoksalt nok sker der det, at mens domsmændene med tiden mere selvsikkert giver deres mening til kende over for den juridiske dommer, så gør de det også i stigende grad ud fra en konsensus om den betydning, man kan tillægge f.eks. noteskrivning, politiarbejde, mobiltelefoner, og »typer« taltale. De lærer at skære detaljer fra, som de ville have lagt mærke til i begyndelsen, og de har færre kvaler ved at dømme. Deres bevægelse hen mod en central deltagelse udelukker gradvist deres umiddelbare tilgang. Det er interessant, at denne udvikling bl.a. sker med hjælp fra erfarne domsmænd, som kan pejle de nye ind på, hvad der udgør vigtige detaljer, og hvilke elementer, der er mindre væsentlige. De indtager således en mellemposition i læringsprocessen, indtil de nye domsmænd bliver mere fuldbefarne. Dette sidste understøttes af, at dommerne selv har bemærket, at voteringerne tager kortere tid i slutningen af en domsmandsperiode. Det skyldes naturligvis, at de ikke længere behøver indføre de nye deltagere i hver en detalje af processen. Det kan dog også ses som en udvikling, hvor begge domsmænd og den juridiske dommer gradvist er mere på linje om, hvad der skal diskuteres, hvori tvivlen består, og hvilke elementer der kan få lov at ligge ubemærket hen. En sådan udvikling gør det nærliggende at problematisere, at viden allerede er skåret til, inden den overvejes i voteringslokalet. Dette er måske særligt interessant set i lyset af den surveyundersøgelse, Wilhjelms (1988) gennemførte, hvor de erfarne domsmænd mente, de stillede højere krav til bevisførelse end de nye lægdommere. Her kunne

man ud fra mine data nuancere ved at spørge til, *hvordan* de stiller *andre* krav end i begyndelsen.

Konklusion

De fleste nyere undersøgelser af lægdommerordninger i europæisk sammenhæng ser på styrkeforholdet mellem dommer og domsmand og beskriver dette som et modsætningsfyldt forhold, hvor lægdommeren i svingende grad kommer til orde eller kan siges at »deltage«. Jeg mener ikke, denne todimensionelle relation mellem et juridisk og et læg perspektiv er kendetegnende for den beskrevne læringsproces i artiklen. Man kan i stedet se processen som en triade mellem forskellige erfaringer, hvoraf nogle er mere »læge« end andre.

Forskellene i domsmændenes tilgange på forskellige stadier af deres virke rejser dog nogle spørgsmål angående deres rolle i retten. Det grundlæggende ideal om at opnå så godt som fuld repræsentativitet i forhold til befolkningens sammensætning sigter umiddelbart på at løse et demokratisk problem om, hvem der skal sidde til doms over andre mennesker og udgøre folkets stemme. Men i hvor høj grad bliver den stemme egentlig hørt – og hvad siger den? Det må på baggrund af denne undersøgelse konkluderes, at deltagelsen blandt domsmænd er svag i begyndelsen af perioden, og at det i væsentlig grad skyldes det uformelle læringsmiljø i voteringslokalet, at domsmændene opnår at komme til orde med tiden. Man bør derfor spørge sig, *hvordan* man opnår deltagelse hos lægdommerne, i stedet for blot at fokusere på repræsentativitet i udvælgelsesprocessen. Domsmændene kunne eventuelt introduceres endnu grundigere til deres opgave, end de nuværende vejledningsmøder i retten tillader. Man kunne overveje, om en mere bevidst blanding af nye og erfarne domsmænd til hver retssag ville være hensigtsmæssig – eller omvendt ikke ønskværdig. Endelig ville det være gavnligt med en diskussion af, om man kan sidde for længe som domsmand, idet 8-12 års erfaring reelt udhuler ideen om, at domsmænd kan byde ind som »blanke stykker papir« og »friske øjne på sagen«.

Finansiering

Projektet var finansieret af Det Frie Forskningsråd [0602-02291B].

Noter

1. Louise Victoria Johansen er kandidat i antropologi og har en juridisk ph.d.-grad fra Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet, hvor hun er ansat som adjunkt med forskningsprojektet »Ofre i retsprocessen – en empirisk undersøgelse«.
2. F.eks. »De riger dømmer dem på samfundets bund« (Politiken 15.5.2015); »Kritik af retssystemet: Lægdommere afspejler ikke befolkningen« (DR Nyheder 10.4.2017).
3. Iflg. RPL § 686 deltager domsmænd i straffesager, hvor der ikke foreligger tilståelse, og med en strafferamme på op til fire år. Domsmandsager involverer en juridisk dommer og to lægdommere, som i fællesskab tager stilling til skyldsspørgsmål og straffastsættelse. Alle ustraffede mænd og kvinder med undtagelse af visse faggrupper kan udtages til domsmænd (RPL § 70). Der er ingen formel oplæring af lægdommere, men der holdes et introduktionsmøde.
4. Den omfattende forskning om juryen i en angloamerikansk retstradition er kun i begrænset omfang inddraget, da den naturligt nok ikke adresserer samspillet mellem dommer og domsmænd, når der afgives dom.
5. Andre dele af projektet, som ikke præsenteres i nærværende artikel, har dog haft til formål at belyse, hvordan domsmænd med forskellige uddannelsesmæssige forudsætninger deltager i den enkelte retssag.
6. I en svensk kontekst konkluderer Christian Diesen (1996) ligefrem, at lægdommers kollektive demografiske variable ikke kan spores i relation til en retssags afgørelse. Kutnjak Ivković (1995) har i store træk samme observationer i forhold til kroatiske domsmændsretter.
7. <http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningsrapporter/2015/Laegdommerrapport%202016.pdf>
8. Denne reaktion modsiger på flere punkter en udbredt metode i forskningen om lægdommere, hvor man beder forsøgspersonerne tage stilling til en opdigtet retssag. Forsøgspersonernes svar vil være påvirket af, at de ved, at deres afgørelse ikke vil få betydning for et andet menneske (Ehrlich 2013). Domsmændene i nærværende projekt har den modsatte erfaring.
9. <http://justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2016/laegdommere-skal-afspejle-befolkningen>

Litteratur

- Ansley, F.L. (1991). Race and the Core Curriculum in Legal Education. *California Law Review* 79:1511-1597.
- Bourdieu, P. & Passeron J-C. (1996)[1977] *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Conley, J. (2004). »How Bad Is It Out There?« Teaching and Learning about the State of North Carolina's Legal Profession. *North Carolina Law Review* 82:1943-2016.
- Diesen, C. (1996) *Lekmän som domare*. Stockholm: Juristförlaget.
- Ehrlich, E. (2013)[1913]. Rettsociologiske metoder. I Hammerslev & Madsen (red.) *Rettsociologi. Klassiske og moderne perspektiver*. København: Reitzel.
- Eyben, W.E.v. (1969). Den danske retspleje vurderet af ikke-jurister. I: Borum, O.A., Graff, A., Eyben, W.E.v. (red.) *Rettsplejelovent gennem 50 år*. København: Juristforbundet.

- Fox, S. (2000). Communities of Practice, Foucault and Actor-Network Theory. *Journal of Management Studies* 37:6, pp. 853-867.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Hans, V.P. (2003). Introduction: Lay Participation in Legal Decision Making. *Law & Policy*, Vol.25(2), pp.83-92.
- Kutnjak Ivković, S. (1995). Does Gender Matter: The Role of Judges' Gender in Legal Decision-Making by Croatian Mixed Tribunals. *International Journal of the Sociology of Law* 23/2: 131-155.
- Kutnjak Ivković, S. (2015). Ears of the Deaf: the Theory and Reality of Lay Judges in Mixed Tribunals. *Chicago-Kent Law Review* 90/3: 1031-1067.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Interview*. København: Hans Reitzel.
- Landsman, S. (2003). Commentary: Dispatches from the Front: Lay Participation in Legal Processes and the Development of Democracy. *Law & Policy*, Vol.25(2), 173-178.
- Latta, K.K. (2014). The Role Of Non-Lawyers on Administrative Tribunals: What Lay Members Think About Law, Lawyers, and Their Own Participation in Alaska's Mixed Administrative Tribunals. *Alaska Law Review*, Vol. 31(1), 37-86.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning, Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, B.A. & Holland, D. (1996). The Cultural Production of the Educated Person: An Introduction. I: Levinson, B.A., Foley, D.E., and Holland, D. (red.) *The Cultural Production of the Educated Person: Critical Ethnographies of Schooling and Local Practice*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Machura, S. (2003). Fairness, Justice, and Legitimacy: Experiences of People's Judges in South Russia. *Law & Policy*, Vol.25(2), pp. 123-150.
- Malsch, M. (2009). *Democracy in the Courts: Lay Participation in European Criminal Justice Systems*. Farnham: Ashgate.
- Merry, S.E. (1990). *Getting Justice and Getting Even: Legal Consciousness Among Working-Class Americans*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Mertz, E. (2007). *The Language of Law School: Learning to »Think Like a Lawyer«*. Oxford: Oxford University Press.
- Nielsen, K. & Kvale, S. (1999). *Mesterlære – Læring som social praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Philips, S. (1988). The Language Socialization of Lawyers: Acquiring the »Cant«. I: Spindler, G. (red.) *Doing the Ethnography of Schooling: Educational Anthropology in Action*. Prospect Heights: Waveland.
- Vestergaard, J. (1992). Nævningeordningen bliver kun rationel med radikale ændringer. *Lov & Ret* 1:7-12.
- Wenger, E. (2004). *Praksisfællesskaber*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wilhelm, P. (1988). *Folkevalgte dommere*. Kbh.: Københavns Universitet.
- Willis, P.E. (1977). *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Westmead: Saxon House.